ڕۆژی جیهانی فەلسەفە والە گەرووی پەتادا .. بەشی 21 .. ئازاد حەمە

""چۆژ بەختەوەری دەبەنگەکانە. بەختەوەری چۆژی داناکانە""
ژول باربە دۆرڤی Jules Barbey dAurevilly

دەروازە: بەپێی ئەو میراتە فەلسەفییە بەت ڕۆژئاوا بەیبەجهەشتووین ڕۆژی فەلسەفە ڕۆژێکی ڕۆژئاوایی، بەپێی ئەو خەسڵەتانەش بەت لە ناخی فەلسەفەدا پەنهانن فەلسەفە گەردووناوییە. لە هەردوو حاڵەتەکەدا ڕەوشی فەلسەفە لە جیهانی ئێستاماندا لە دۆخێکی فرە باش دا نییە، یان باباڵین لە دۆخێکی زۆینی خەیدا نییە. هیچ نەبەت یەك لە هەکارەکان مردن و ئاوابوونی بیرمەندە گەورەکانە کە جەکەیان بە ئاسانی پەنابەتەوە. بیرمەندە گەورەکان لە ژیانا نییەن تا بیریاریی بەسەر دۆزە جەراوجۆرە گەردوناوییەکانماندا بکەن. بەنموونە، بیرمەندەکانی سەردەمی سارتەر (کامە، مەرلۆ-پەنتی، کەریە، کۆژێف، هیپۆلیت) و پاش سارتەر (باشلار، کەنگلەم، بلانشۆ ، ئالتیسەر، بارت، فوکۆ، دولۆز، لیوتار و ....هتد) کارەکی زۆریان لەسەر دروستکردن و سەینەوەی نیگا فەلسەفییەکان کرد و بە پێنوسە بە بەشتەکانیشیان تخونی گەلەك بابەت کەوتن و زۆرەك بابەتیشیان لە خەوش و هەڵە دەربازکرد و تەکچۆژان و بەیەکاچوونی تەواینەکانیشیان یەکلا و دیاریکرد.
وەرای ئەوە، چرپەی فەلسەفە لە ڕۆژی خەیدا مەشقەکی هزرییە بە گوزارشکردن لە دۆزی خەی هاوکات لەو دۆزەش مرۆڤایەتی لە ئێستایدا پەویگلاوە(پەتا لە گشت شوێنەك دەخولێتەوە). فەلسەفە ئێستا پتر لە گشت کاتەکانی تر سەرمایەی هزریی هەندە بە پیتە وایلەکردوە بە چەن و چەن لەسەرپێیخەی بوستەت ئەمە بەدەر لەو کەشە ناوەکییانەی ئەم دیسیپلینە لەتەك خودی خەی و لەتەك دیسیپلیەکانی تر دا هەیەتی. ئەمە مەستی فەلسەفەش نەبین خە لەوە حاڵین کە فەلسەفە خەراکی هەناکبیری و تەگەیشتنمانە لە خودی خەمان و دەوروبەرمان. دیدگا و شیکاریی و هەوانینی فەلسەفیی هەوێنی دەرهاویشتە و ئاکامەکانن و لەو شوێنەش کە فەلسەفە ونە پاساو و بەهانە جگرەوەن.
ئەمڕۆ (19/11/2020)، سەهەمین پێنجشەمەی نۆڤەمبەرە، ئەو ڕۆژیە کە لە ساڵی 2002 ەوە لەلایەن یونسکۆوە وەك ڕۆژی جیهانی فەلسەفە World Philosophy Dayدەستنیشانکراوە. ئەم بیارەی یونسکۆ لە هەناوی ئەو

گرنگییەوە سەرچاوەیگرتووە کە فەلسەفە لە ژیانی تاکەکانی گشت کۆمەڵگە و کولتوورێك ئامادەبوونی خۆی هەیە. لە ڕۆژهەڵاتی واشدا، کە ڕۆژهەڵاتناسان بەگشتی لە گەڕووی پەتادا گیربوون، گەر هەستمەندانە ،نێك هەرزانە، گوزارش لە دۆزی سەراپای جیهان لەژێر فشاری پەتای کۆرۆنا فایرەس بکەین دەگەینە زەرێك لە دەرهاویشتە کە بەشێکیان لە جۆری پرسیار دەخەینەروو: ئاستە پزیشکی لە لوتکەدا بووە؟ بە مرۆڤی سەردەم بەهای ئامانە ژیرەکانی بەردەستی دووچاری غرورێکی بێهەمەند بووە؟ زانست کەتای بە شێوەی خۆی لەتێك میتافیزیك دا هێناوە؟ خوا بەهای هەواڵی مەرگەکانی کۆرۆنا فایرەسەوە نەبووەوە بابەتی مشتومڕی ئەژانەی مرۆڤەکانی هاوچارخ؟ بە سیستەمی زانستی (پزیشکی و تەکنیکی) و ئابووری جیهانی بەرگری هێرشەی ئەم پەتایەی نەگرت؟ و… هتد. ئەم پرسیارانە ئەوەمان پێدەڵێن کە کاردانەوەی پەتاکان لەووی مێژوویەوە لەسەر سیاسەت جێپەی دیارە. هاوکات مێژووی بابووندەوەی پەتاکان ئەوەمان لاووندەکەن کە نەخۆشی و قایرەسکان بەیەکسانی لە گشت کۆمەڵگەکان بابونابنەوە و کاتەکیش بابودەبنەوە پەیوەندی نێوان تاك و تاك، تاك و کۆمەڵگە، تاك و دەسەاتی سیاسی گەانی بونیادی دەتەسەر. پەتاکان هەردەم پرسیاری بناغەیی ەوشتی، سیاسی و بووناوی دەجوڵێنن. شۆڕشانی هەمووان لە کاتی پەتاکانا لەو شوێنەوە دەستپێدەکات کە مەترسیەکان دەردەکەون: گۆشەگیریی، نەخۆشی و ااایی (یورگان ماژەر).

لەم بۆشاییدا، لەژێر سایەی""ەژی جیهانی فەلسەفە والە گەڕووی پەتادا""، ئەم بانگەیە بە گرنگیدان بەو لایانە دەقزینەوە کە بەهای ئەم پەتایەوە مرۆڤکان ئەزموونکی تازەی هاوبەش ژیان و وانگەلکیش لەوەوە فەربوون کە لەژێر سایەی هەزە نادیارکان (پەتا بانموونە) ئەستەمە پشبینیکردن بەسەر دواتروە. لەرەوە پویستی بە گەینی شەوازی ژیان هاتگەە و ئەستای هەمووان لەژێرسایەی پەتاکە جۆرکی تر لە بیرکردنەوەی بەرهەمهێنا. پەتاکە واتە هەموومان، فەلسەفش کە بیرکردنەوەیە لە هەمووان، لە ئەستادا ئەم هەمووانە گرفتاری ئەم پەتایەیە و هەر لەوشەوە تەهزرین تایبەت بەم دۆخە نوە گەردووناوییە دروستدەبێت.

ەژی فەلسەفە ەکەوتی ەژکی پەتائامەزی کرد

فەلسەفکردن لە ەژکی وادا فەلسەفکردنە بەسەر پەتاوە، بەسەر پرسیارە بایە-سیاسی، بایە-ئەتیکی، سەسیە-کولتووری، ئابووری و تەندروستییەکانەوە. بەو جۆرە فەلسەفکردن دەستپکی وتنە لەسەر مەرگ، بەهای جەستە، داکەکی لە تووشنەبوون، ئەگەی (خۆپارستی) مرۆڤ

بە مانەوە، ڕاکردن لە ئەویتر و گەڕانەوەی مرۆڤ بۆ خودی خۆی و زۆر شتیتر.
لە ئێستادا کە پەتای کۆرۆناڤایرەس تاڕادەیەکی ئەجگار زۆر گشت سەرزەوی گرتۆتەوە بە یەکەمجارە لەژی جیهانی فەلسەفە لە یەکەم ساڵیادییەوە، لە 2002 وە، بکەوێتە ناو لەژێکی پڕ لە تەنگژە و پڕڕشی مرۆییەوە. وەختێتی بۆ بنەیەوە بپرسین فەلسەفە لەم ئێستا پەتایاویدا چی پێدەکرێت؟ کارکردی فەلسەفە لە ئێستایەکدا کە درماویە چۆن دەبێت؟ فەلسەفە دەکارێت لەوتی ئێستڕەکەمان بگۆڕێت؟ گومانیناوێت پرسیارە فەلسەفییەکان کە بەاوبوونەوەی پەتای کۆرۆناڤایرەسی خستە ژێرتەماشانی قووڵەوە تەنگژە تەندروستییەکەش لە لەگای خۆیەوە ژینگەیەکی لە گفتوگۆی فەلسەفی هەنایەپێشە کە لەخنەی سیستەمی سەرمایەداری و واتای دەمەکراسی لەژئاوای لە چەند ڕوویەکی جوداوازەوە گرتەخۆی. بەهۆیەوە باس لە ئەکەلەژی و سیاسەتی ژیاریش (بایەلۆجیش) هاتەگۆڕێ.
سەرباری ئەوە، پرسیاری سودی فەلسەفە چییە چی دەبێت گەر قسە لە ترس، لە کاتاستڕۆفە (بڕوا) کان نەکات! لێرە، لەم ساتەوەختە ڤایرەساویە فەلسەفە قسەی لە سیاسەت، زانست و چەندین چەمك و واتای تر(نەخۆشی، مەرگ، گۆشەگیری و…) کردە ئامانج. فەلسەفە چارنووسی مرۆڤ و بوونەوەرەکانی تر لە دەمووختی وادا ڕاڤەی تەواودکات و لە گشتەوە بەرەو ناگشت هەنگاوی بەدەنێت. واتە فەلسەفە کاری یەکلاکەرەوە ئەنجامدەدات نەك گەمە و گۆکردن لە زانستەکان و کەمەگۆ. هەردەم ئەو هاوکێشانەی فەلسەفە کاریان لەسەر دەکات ئەنجامەکانی بە قازانجی بەرژەوەندی گشتی مرۆڤکان و دەوروبەریان دگۆڕێتەوە. بەیە فەلسەفە هەر لە سەرەتای بەاوبوونەوەی پەتاکە هەمای بە ئەوە کرد، ئەم پەتایە توانیویەتی ترسکی گەردووناوی بەاوبکاتەوە (ترس لە یەکتر، ترس لە تەنیای بەهەی گۆشەگیرییەوە کە پەتاکە دەیسەپێنێت، ترس لە نەتەوە و کولتووری تر، ترس لە مردن، ترس لە ناشتنی مردووەکان، ترس لە جەستەی کۆرناوی، و…) لەژێر سایەی ترسکانیش واتای ئازادی، ئازادی تاکەکەس، زۆرترین زیانی بەرکەوت. بگومان ئەو زیانە لە ئاکامی زۆرداری سیاسییەوە نەبوو، لە ئاکامی زەبری ڤایرەسکەوە بوو ترسی، ترس لە مەرگی، لەناو خەڵك نەرماکرد. ڤایرەسکە وایکرد جووڵەی هاوڵاتیان سنوردارببکرێت و تەنیای شیاوبێت. ڤایرەسکە ژینگەیەك لە تەنیایی نوێی هەنایکایەوە. مەوداکان کە خەریك بوون لە سەردەمی نیولیبرالیزم بەرەو نەمان دەچوون ئەم پەتایە تووندیانیکردەوە و دابڕانکانی ئێستەمترکرد. تەکنەلەژیا کە لە سروشتیدا تەنیایی و دابڕانی بەرجەستەکردووە پەتای کۆرنا پەویست

و پەسندکراویکرد. بە یاسا تەنیایی و دابڕان لێیکتر مرۆیکرا. لەرشەوە ویست بە شرۆڤەکاری فەلسەفی نەشونمایکرد.

ویست بە شرۆڤەکاری فەلسەفی

شرۆڤەکارییە فەلسەفییەکان بەرهەمی بیرکردنەوە و دواتر ئەو شیکارییانەن بیرکردنەوەکان دروستیاندەکەن، کە ئەوەش گوزارە و دەربڕینی فەلسەفی دەننەکایەوە و کار لەسەر بینین و بیرکەکانمان دەکەن. ئەو شتانە هەدەوەشێننەوە کە تێگەیشتبووین و لامان بوونە بە یەقین، ئەو مانایانەی دابومانە پاڵ شتەکانی دەوروبەرمان، ئەوانەش کە وامانەدزانی چارەسەرمانکردوون و لەبارییانەوە بە دەرئەنجامگەیشتووین.

گفتوگۆی بیریاران سەبارەت بە هەوداوەکان هەمیشە گرنگی خۆیانیان هەیە. دوو جۆر بیرمەندمان هەیە: ئەوانەی لە ژیانن و ئەوانەش کە لە ژیانا نین و نووسین و بەچوونەکانیان بە سەرچاوە وەردەگیرێن. پاش بڵاوبوونەوەی خرای COVID-19 بیریاران لەرە و لەوە لە ئەوروپا هزری خۆیان بە وتن لەسەر پەتای ناوبراو خستەگەڕ و بەچوون و شرۆڤەکانیشیان ناهاوشێوەیی و نالەکچوویی و بگرە پێکدادانی هزری و ئیدیەلۆژیشی لەکەوتەوە. وتنەکانی ئاگامبێن و وەهامکانی ژیژك کە پاشان تەرامانکانی بادیو و نانسی و مەران و ئەوانیتری بەسەراهات گفتوگۆکانی گەرمتر کرد و بەچوونی فەلسەفی بیریارە مردووەکانیش(فوکۆ، کامۆ، ...و) سەبارەت بە تاعون، مردن و ئارکەلۆژیای دەسەڵاتی سیاسی و دەسەڵاتی پزیشکی و تەندروستی هاتنەوەگەڕ و بەر وەبەرهەنانی هزری جەراوجەریشکەتن.

گەورەترین پرسیارك دەزی پەتای کۆرناڤایرەس بە بیریاران هەنایەپێش ئەوەیە کە، ئەم دەزە چەند کاریگەری لەسەر مافی مرۆڤ؟ ئازادی تاك؟ دەمەکراسی؟ دادنەت. لەرشەوە زۆربەی گفتوگۆکانی تری بیریاران سەریانهەدا. بیرمەندەکان پێیانوایە ئەو زیانە ئابووریانەی حکومەتەکانی ئەوروپا دێکەن کاردانەوەی تەنیا لەسەر بکاری و هەڵاوسان نابەت بگرە لەسەر ماف و ئازادیەکانی تاکیش. ئازادی تاك چ بەهایەکی هەیە کە بکار بێت؟ ئەم پرسیارە ئەو گوزارەیە کە ئەمە پەمانوایە پەویستی بە وەستانەکی زۆرە. موسیبەتی کۆرناڤایرەس بە بەشەك لە بیریاران خۆی لەو وێنە ترسناکەدا نیشاندەدات کە مەرگ دەبەتە ژمارە، مەرگی پیر لە مەرگی گەنج جیادەکرەتەوە، مەرگ یان چاترە بڵێین ئەم پەتایە چەند ئابووری دادەمێنێت. لەرەوە دەبینین کە خەمی دەسەڵاتی سیاسی کەمتر مەرگە، بەکو دەخی ئەو ئابووریەیە کە ئەو پەتایە بەرەو

داماندەبات. هەر جەڕەك لە قەیرانی ئابووری یان سیاسی کە سەرهەڵدەدات(ئەوەی ئێستا دروستبووە بەزەری دەچێتە خانەی قەیرانی تەندروستی و پزیشکیەوە) هەمیشە پرسیاری دەمەکراسی دەکاتە پرسیارە گەورەکە کە لە کۆمەڵگە هاوچەرخەکان سەرنجێکی زۆری دەخرێتەسەر. ئەمەش بەهەکاری ئەوەی، زۆرترین هیوا لەو وڵاتانە بە ئایندەی واتای دەمەکراسی و ژیرکەوتنی ئەم واتایە و ماف و ئازادییەکانەوە پابەندە.

تێکرای ئەو بیرمەندانەی شرۆڤەیان بە پەتای کۆڤید-19 کرد ڕەهەندی ئابووری-سیاسی ئەم پەتایە کەوتە شرۆڤەکانیانەوە و دەزی ئابووری جیهانیش پێش پەتاکەیان ئاخنییە نەو بۆچوونەکانیانەوە و لە سەبەری ئەوەشدا قسەیان لە قەناغی پێست کۆڤید-19 یش هەنایەپێش. هەر لەوەڵا بیریاران قسەیەکی بەردەوامیان لە سیستەمی ئابووری-سیاسی جیهان کرد، کە لە خودیخەیدا باسبوو لە حکومەتەکانی ڕۆژئاوا. قسەی فەیلەسوفان لە سیستەمە سیاسییەکان قسەی لە سیستەمی ئابووریش هەنایەگەڕە. بەیە ئەو بزاڤە ئابووری-سیاسیانەش ئەم سیستەمانە بەرهەمیان هەناوە و بەخۆیان کردوە، مەبەست سەرمایەداری جیهانییە، سەرنجی زۆری خرایەسەر، کە ئەوەش گفتوگۆی کۆلۆنیالیزم/ پێست کۆلۆنیالیزم، سەرمایەداری/ پاش سەرمایەداری، لیبرالیزم/ نیو-لیبرالیزمی خستوەبەرباس.

گۆباڵبوونی پەتاکە هەوەستەی گۆباڵی لەگەڵ خۆی هەنا. فەلسەفە ئاگادارە زانست چەند بەرەوپێشەوەچووە ،مافی مرۆڤ و پرسی دادپەروەری چەند دەنوکی لەسەر بووە تا گەیشتوەتە ئەم ئاستەی ئێستا. فەلسەفە دەمەکە، هیچ نەبێت لە دوای شەرشی فەرەنسیەوە، خەمی گەورەی بەهاکان و پرینسیپە ڕەوشتییەکانە کە گەشبکەن و لەناو تاکە جوگرافیایەك نەوەستن و قەتیسنەکرێن هەرچی پەتای کەرەناڤایرەسە سەرلەبەر ئاقاری تێشنەسەندنی بەهاکانی گەری و وڵاتە گەورەکانی ئەوروپا (بەریتانیا، ئەڵمانیا، فەرەنسا)، ئەمەریکا و جەمسەرەکەی تریشی(ڕووسیا، چین و هیندستان) والەکرد لەوای خێابن و خەمە گەردوونەاویەکەی بەهاکانیان بەلاوە مەبەستنەبێت. ئەمەش لەدانی دیدی پەکەوتەیان و ئاوابوونی هاوکاتیەتی گەردوناوی (کە یەکیەتی ئەوروپا بانگەشەی زۆری بە کرد) لەوبەرهات.
خەنەکانی بیریارانی ڕۆژئاوا لە سیستەمە سیاسی و ئابووریەکانی جیهان خەنەی بە بنەما نیین و پێشینەی تیەریی و هزری خەیانیان هەیە و دەرهاویشتەی ئەو مەژووە نالەبارەشن کە ڕۆژئاوا لەناوەوە و

دەروەی سستەمی سیاسی و ئابووری و سەربازی تەنانەت کولتووریش گەراویەتی. بەیە بیریاران مافی خیانەت دووری سیاسی و ئابووری ئەو سستەمە بخنە وتنەکانیانەوە و بەهای ئەم پەتا سامناکشەوە سەرلەنوێ سەرنج بخنە سەر حکومەتە هاوچەرخەکانی رۆژئاوا و هاوچەرخبوون و پشکەوتنیان گومانلێ بکەن. بیری بیریاران ئەو وانانەمان لەم ڕووەوە فەردەکەن کە، هەڵکردن لەتەك پەتا کارەکی سانا نییە و ئەزموونی مامەڵەکردنیش لەتەکیا جەراوجەڕ و سەرکەوتن و ژەرکەوتنیشی بەدەموەیە. هیچ نەبەت تەکنەلۆژیای پزیشکی پشکەوتوو و ئاستی زانستی باڵا و ئابووری چاکی دەوەت. بەیە وەاتانی هەژار بەپێپەویست ناکارن ڕووبەڕووی ببنەوە. وەاتانی ئەوروپا لەچاو هەندەك لە وەاتانی ئاسیا (سنگافور، تایوان، هەنکەنگ) مەترسیەکیان باش تێنەپەڕاند. وەاتانی کەریای باشور، ژاپەن و تەنانەت چینیش توانیان لەچاو هەندەك وەاتی سنتەری ئەوروپا(ئیتالیا، ئیسپانیا، فەرەنسا) باش لێیبنەدەر. بگرە بشکی زەریش لە خەکی سنگافور، تایوان، هەنکەنگ، ژاپەن ئەوروپایان جەهشت و هەویاندا بەرەو زەدی خیان بگەڕینەوە. ئەوش نەك هەر لەبەر بەرزبوونەوەی ڕێژەی تووشبووان لە سنتەری ئەوروپا لەبەر زیادبوونی ئەو ڕەگەزپەرستیەش لە ئەوروپا لە ساتەوەختی پەتاکە دژ بە خەکی ئاسیا پیادەکرا.

بەپەی فەلسفە بەت شەرشی ڤایرسانە هەناگیرسەت

سەرەتای تشەنسەندنی پەتاکە بەبەچوونی بیریاری کەریای باشور بیونگ- شول هان Byung-Chul Han لە شونکی وەك ئیتالیا ئامرازی هەناسەدانی دەستکرد لە پیرکانەوە بە لاوان دەگوازرایەوە و هاوکات کەوتنە سنورداخستن و بانگشەکردنی دەخی ئاوارتە کە ئەوە سەرەتایەکی مەترسیدار بوو بە ئیتالیەکان. هەنانەپشی ئەم دەخە ئاماژەیە لەسەر نەهامەتی سەروەریی وەات و گەانەوەی دەسەاتی تاکەوەی سەروەریی". نەك هەر ئەوە بگرە ئەوروپای ئەرە Euro کەوتە ژاوە بگانە و دەرگاداخستن بەووی ئاوارکان. لەکاتکدا خودی ئەوروپا لە ساتەوەختی پەتاکە شونە ترسناك و پسەندنکراوکە بوو، چەقی پەتاکە دکەوتە ئەوروپاوە و دەبا پچەوانکەی بکرەت و جیهان لە ئەوروپا بپارزرەت". شتکیش کە شایانی وتنە لەرە ئەوەیە کە، پویستە هەمووان بپرسین" بە وەاتانی ئاسیایی ، وەك: تایوان، سنگافور، کەریای باشوور، ژاپەن، چین، هەنگ کەنگ توانیان باشتر لە ئەوروپا ڕووبەڕووی پەتاکە ببنەوە؟ ئەم وەاتانە کە هەگری عەقەکی دیسپەتیستی (زەرداری) ئاسیایین سەرچاوە لە نەریتی

کەنفەشیەوە هەڵدەگرن. خەڵکی ئەم وڵاتانە کەمتر یاخین و زۆرتر گوێڕایەڵی دەسەڵاتکانیانن و متمانەیەکی زۆریشیان بە دەسەڵاتکانی خۆیانە لە چاو وڵاتانی ئەورووپا. ئەو زانیارییە ژمارەییانەش لەم جۆرە وڵاتانە بەاودکرێنەوە جێی متمانەی خەڵکن و کار لەسەر کەمکردنەوەی تووشبووان و مردن جدەهەت. لەم وڵاتانە تەنیا قایرەسناس و پەتاناسەکان نەبوون کە ووبەووی پەتای کۆرناقایرەس بوونەوە زانیانی کەمپیوتەریش بوون. نەك هەر ئەوە بگرە لە وڵاتانی ئاسیای ناوبراو هەشیاری ڕەخنەی تەڕیی سەبارەت بە داتا و زانیارییەکانی دەوڵەت زۆر لاوازە. ئەو سیستەمی چاودێرییە پشکۆتۆی لە بەشەك لەم وڵاتانە دانرا (بەنموونە چین) زۆرترین سودی بە ڕاگرتن لە تەشەنەی پەتاکە گرت. بەاوکردنەوەی کامەرای چاودێری لە شوێنە گشتیەکان و وەگەڕخستنی فرەکەی بە فرەکەوانی گەیدە بە دەستنیشانکردنی پلەی گەرمای لەش و دواتر ئاگادارکردنەوەی خەڵك لە ڕێگای نامەی تەلەفۆنی دەستیەوە لەو هەنگاوە خۆرایانە بوون کە بە کۆنترۆڵی پەتاکە لە گشت کون و قوژبنێکی کەمەگە گیرایەبەر"". سەرکەوتنی بەشێکی زۆر لەو دیسیپلینەی وڵاتانی ئاسیای ناوبراو بە شێوازی ژیانی کۆلێکتیفی کەمەگە ئاسیاویەکان دەگەڕێتەوە لە چاو کەمەگە ئەورووپایەکان کە شێوازی تاکگەرایی تیازاڵە.

ئەبەتە"" بەاوکردنەوەی زانیاریش باشترین ڕێگری بوون لەبەردەم تەشەنەسەندنی پەتاکە لە وڵاتانی ئاسیایی کە ئەمە لە وڵاتانی ئەورووپا بە سنورداخستن چارەسەرکرا. لە شارێکی وەك وهان هەزارەها سیخور بەاوکرانەوە تا گشت جووڵە و هەڵسوکەوتی دانیشتوان چاودێریبکرێت. ئەو ڕێگایانەی گیرانەبەر پشتی بە زانیاری و داتاکان بەست تا بگەنە ئەو کەسانەی دووچاری پەتاکە بوونە یان پلەی گەرمای لەشیان بەرزە. ئەمە بەردەوام بوو تا ئەو ئەندازەیەی پەتاکە لە بەژمارکردندا بەرجەستەکرا. ئەو شێوازەی لە شوێنکی وەك چین گیرایەبەر بە ووبەووبوونەوەی پەتاکە شێوازێکی تازەبوو لە بەرجەستەکردنی سەروەریی جیا لەوەی لە ئەورووپا پیادەکرا. تەنانەت لە بەکاربردنی ماسکیش لە سەرەتای پەتاکە جیاوازیەکی بەرچاو لەنێوان وڵاتانی ئاسیا و وڵاتانی ئەورووپا دەبینرا. ئەمەشیان دیسانەوە پەیوەندی بەو جیاوازییە تاکییەوە هەبوو لەنێوان ئەو دوو کولتوورە جیاوازەدا هەن(کولتووری ئەورووپایی و کولتووریی چینی تەتالیتاری کەنفەشی).
بەقسەی ئەم بیریارە بەت دەمکە بە دوژمن دژین و دەمکیشە جەنگی سارد کەتای هاتووە. ماوەیەك جۆرە شۆژانەك بەناوی تۆڕی ئیسلامی

دروستبوو. گومانینـاوەت ئەو کەمـەگە جیهـانیەی سـەرمایەداری ماندوویکردبوو لـەناکاوا قایرەسك تیایا سەریهـەدا و جیهانیشی پەکرد لـە ترس و ئـۆش بـووە هـۆکاری دروستبوونی هـەگری و داخستنی سـنورەکان. لـەرەوە جـەنگ دەستیپەکرد. جـەنگ بـەرامبـەر دوژمنـکی نادیـار. ئـەو ترسـەش کـە لـە ئاکـامی ئـەم قایرەسـەوە دروسـتبوو پـەرچەکردارێکی کـەمـایـەتی و جیهانی بوو بـەرامبـەر بـە دوژمنـکی تازە. لـەبـەرئـەوەی دەمـەك بوو لـە کـەمـەگـەیـکی پـەزەتیڤی بـە دوژمن دا دەژیاین بـەیـە پـەرچەکردارێ کـەمـایـەتیـەکـە توندوتیژئامـێز نـەبوو. هـەر ئـەم دوژمنـە تازەیە(قایرەس) جـە ئـەو دوژمنـە تـەریستـشی گرتـەوە پـشتر ووبـەووماندبـوو.

ئـەم بیرمـەندە کـوردە-ئـەمـانیـیە هـەخنـە لـە بـەچوونـکانی سـاڤـی ژیـژەك دەگرێت سـبـارەت بـە کاریگـەری خراپی پـەتای کـۆرـناڤایرەس لـەسـەر سـەرمایـەداری جیهانی. ئـەوەی چین کردی بـەبـەچونی بـیـنگ- شول هان دروسـتکردنی مـەدەلـەك بـوو لـە پـالیسی دیگیتـاڵی وەك دژە مـەدەلـی ڤـایرەس. ئـەمـش چینـی لـە پـەتـاکە پاراسـت. گومانیشینـاوەت کـە سـەرمایـەدای پاش پـەتاکە پـتر گـشـەدەکات و دەتـەسـەرپـی خـۆی. ناشـت ڤایرەس بـە عـەقـڵ بگـەیـنـەوە. گرنگ پاش پـەتاکە ئـەم مـەدەلـە چاودێریـە دیگیتـاڵە نـەگـاتـە ئـەوروپـا. گـەر ئـەمـش وبـدات ئـەو کـات ئـەوە لـە ئـەوروپادا ووەدات کـە ئاگامبـن ناوینـاوە""ـەوشی ئاوارتـە""، کـە لـەگـەڵ کاتدا ـەوشـە ئاوارتـەکـە دەبـەتـە ـەوشـکی سروشتی.
بـەپـی تـەگـەیشتنی ئـەم فـەیلـەسوفـە ڤایرەس سـەرمایـەداری لـەناونابات و شـەرشی ڤایرەسـانـش هـەناگیرسـت. ڤایرەسـك نـیـە کـە توانای شـەشی هـەبـت. ناشـت بـەهیوای شـەشـکی ڤایرەسـانـەوە بـین. پاش کـۆتایهاتنی ڤـایرەس دەکرـت بـیـر لـە شـەشـك بکـەیـنـەوە کـە مرـۆڤـایـەتی بکـارـت هـەیگیرسـنـت. ڤایرەس گـشـگیرماندەکات و تاگەکـرایشمان لاوازدەکات و هـیچ هـەستـکی هـەرەـزیشمان تیادروستناکات. ئـەوەی دەیکات ئـەوەیـە کـە وامانلـێدەکات هـەریـەکـەمان تـەنیـا بـایـخ بـەخـۆی بـدات. ئـەو هاریکاریـش لـە نـەوان مـەودای کـەمـایـەتیدا دروست دەبـت هاریکاریـەك نـیـە کـەمـەگـەیـکی پـترئاشتیخواز و دادپـەروەرمان بـەدروستبکات.

کـۆرـناڤایرەس وایکرد فـەلسـەفـە جـۆرـك لـە بیرکردنـەوە دروستبکات

بمانـەوە و نـەمانـەوەت کـۆرـناڤایرەس جـۆرـك لـە بیرکردنـەوەی دروستکرد و جـۆرـك لـە فـەربوونـشی هـەنا کـە مرـۆڤـکان پـەویستیان بـە ووردتر بیرکردنـەوە و وـستانـە بـە دیار بیرکردنـەوەکانـەوە. وـستان لـەسـەر بیرکردنـەوە واتـە گـەانـەوە بـە دواوە، بیرکردنـەوە لـەوەی ـووەداوە و لـەوـش کـە دەت، کـە بـەـەوەیـە. کـۆرـناڤایرەس بیرکردنـەوەکانی لـەگـەڵ

ترسێك یەکیگرتووە کە ترسی بوونی مرۆیی مرۆڤە. ئەم ترسە لە یەنانی کۆنەوە فەلسەفە بە بەچوونی جیاوە قسەیتیاکردوە و هەمیشەش هەندی مورالی لەو بارەوە بە قسەکانی داوە. بوونی مرۆیی مرۆڤ تەنیا مرۆڤ تێیدەگات. نێك هەر ئەوە بگرە مرۆڤ قسە لەسەر بوونەوەرکانی تریش دەکات. مرۆڤ تاکە بوونەوەرە عاقڵەکەیە کە توانای ئەو قسەیەی هەیە. وەرای ئەوە، هیچ کات فەلسەفە هەندێ ئەستا دەوەستەمەند نەبووە و لەسەر میراتێکی فەلسەفی بەپیت پاشینەداوەتەوە کە ئەگەر یەنان دەروازەکەی بێت تەمەنی 27 سەدەیەك تێدەپەڕنێت. مرۆڤ ئەستا زەرترین بەرهەمی فەلسەفی لەبەردەمە کە دەکارێت شتی لەو فەربێت، بەڵام ئایا شتی لەوفەربووە؟ گەر نا هەکارەکەی چیە؟ بەئاگایی مرۆڤ لە بوونی خۆی؟

بیرکردنەوەکانی هەنووکەمان پەمانئەژن، کەرەناقایرەس هەژگار و کاتێکی تایبەت بە خۆی سازاندووە. شەڕە ئابووریەکان ،کە شەڕی سیاسی دورستدەکەن و بەردەوامیان هەیە، بەشێکن لە سەستەمی ئابووری جیهانی و خەیاڵی مرۆڤکانیش بەرەو ئەوە دەبەن کە کەرەناقایرەس لە ئەزموونگەکان دروستکراوە. بەشێکیش وەك شەڕی نەوان دەزگا هەوگریە زەبەلاحەکانی دەبینن. تەڕیکی تریش هەیە کە پەیوایە بەابوونەوەی کەرەناقایرەس دەستپێکی شەڕکی ئابووریە لە فەمی شەڕی بایەلۆجی کە دواتر ئەوی لەوبەرهات کە ئەستا مرۆقایەتی تیایدەژیت، لەم بارەیشەوە تەمەتەکە دەدرێتەپاڵ چین-ئەمریکا، کە یەك لەمانە دەستپێکی ئەو شەڕە بایەلۆژیەن کە ئەستا کەرەناقایرەسی لەهاتەدونیا. بیرکردنەوەکان بەرەو ئەوەش دەچن کە، بەرپرسیاری کەمەایەتی دەسەات لەگەڵ باری نائاسای دوو جەمسەرن، ئیدارەکردنی ترس، کەمکردنەوەی مانگرتن و خۆپیشاندان تا پلەی نەمان، لاوازکردنی ماف و ئازادی تاك بەشێوازێکی نەرمتر لە قۆناغی پێش کەرەناقایرەس. واتە هاهەنانی تاك لەسەر لە ماڵەوە بوون بە پاساودانی پاراستنی تەندروستی، تەندروستی جەستەکرا بە خەمی هەموان. هەموان بوویندە کۆیلەی جەستە. تەنانەت دووبارەبیرکردنەوەی حکومەتەکان لە رەهەندی سیاسەتی تەندروستی بەپێی بیریاران دەسەلاتەکانی رژئاوای والێکرد رەهەندی ئاسایشی ،سیاسی و کەمەایەتیشان لەناو رەهەندە گەورەکە کەبکەنەوە (بەرجەستەبکەن). باری نائاسای و قەدەغەی هاتووچۆش یەکانگیربوون و لەرگای سیاسەتی ناوخۆی وەاتیشەوە خرایە ناو سیاسەتی تەندروستیەوە. بەیە بەشێك بەئەوەدەچن ئەم پەتایە لە هەناویدا هەگری توخمی ململانێ و پێکدادانێ گەورەکانێ. زلهێزەکان لەژرپاڵتەی ئەم پەتایە خەیان جەراوجەر دەردەخەن و خەشنودەکەنەوە، تەکانێکی ئابووری نوێ بە هەزی ئابووری خەیان دەدەن. ئابووری نوێکردنەوە و لە هەگدانی

ئابووری جیهانی هەژارانی هەژارترکرد، وەاتە قەرزارەکان زەرتر کەوتنە ژێرسایەی بانقگەورەکانەوە، ئاقاری ئابووری جیهانی گۆڕانی تێکەوت، گۆڕان بەرەو بەرخۆری زەرتر و تێکشکانی بەرهەمهێنەرە بچووکەکان و...هتد. بەم جۆرە یەك لە وانەکانی ئەم پەتایە ئەوەیە کە کۆلۆنیالیزم کۆتای نەهاتووە و بگرە فۆرمی تازەشی وەرگرتووە. زانست بە کۆلۆنیالیزم دەشێت بەکاربهێت، ئەزموونگاکان شوێنی دروستکردنی مۆدێلە نوێکانی کۆلۆنیالیزمی نوێن. ڕەوی سیاسی نوێش لەژێر پەردەی ئەم پەتایە دەرکەوت. وەکیتریش، پەتاکە هەوڵێك بوو بۆ بچووککردنەوەی جیهان، دەربازکردنی جیهان لەو پەرشوبڵاوییە ئابووری و بازرگانییەی پێوەی گلابوو. دواتر سەرلەنوێ دابەشکردنەوەی ئابووری جیهان، داهات و بازاڕ. هەموو ئەم بیرکردنەوانەش بەشێکن لەو بیرکردنەوانەی شیکاریە ڕەژانیەکانی خێڵکی عەوام و ناعەوام پێویپابەندن.

فەلسەفە دەکارێت لە ساتەوەختی تەنگژەی تەندروستیدا هاریکارمانبێت؟

هەموو دەزانین کەرەناقایرەس دونیایەك پرسیاری سیاسی، ڕەوشتی و بوونناوی بناغەیی خستەڕوو. ئەمەش وایکرد هەر لە سەرەتای بڵاوبوونەوەی پەتاکە لە ئەمریکا و جیهان هەندەك بیریاری چالاك بگەنە ئەو باوەڕەی لەم ساتەوەختە پەتایاویەیە چاترە فیلەسوفەکان بهێنرێنەگۆ تا گروپە کۆمەڵایەتیەکانی تر. بەیە ڕەژنامەی" کاتە ئەرلەندییەکان" لە ڕێگای هەندەك بیریاری چالاکەوە ئەو پرسیی تاوتێکرد. لەم بارەیەوە دەچینە لای Charlotte Blease ، کە یەکێکە لە دامەزرێنەرانی سەنتەری فەلسەفەی ئەرلەندی سەر بە زانکۆی هارڤارد. ئەم خانمە بیرمەندە ئەرلەندییە دانبەوەدا دەهێنێت کە، لەناو ئەو هەموو ترس و شەژانەی پەتای کەرەناقایرەس دروستیکرد بەدەگمەن بینیمان باس لە ڕۆڵی دکتەرەکانی فەلسەفە بکرێت. هیچ نەبێت لەبەر ئەوەی فیلەسوفەکان لە زەربەی گرووپە کۆمەڵایەتیەکان زیاتر شارەزایان لە بابەتی خۆ-گۆشەگیری هەیە، ئەو شتەی پەتاکە هێنای. فەلسەفە لەسەر دەستی فیلەسوفەکان مێلەکی زەری بە شتە پراکتیکیەکانی ناو ژیان هەیە. بەخۆشیان لە دونیاپەرستییەوە دوورن و دەشکارن کارا لە پسپۆرانی تر قسە لە هەندەك لایەنی پراکتیکی بکەن کە بەهای کۆڤید-19 وە دروستبوونە. ئەو دەمەی فیلەسوفەکان دەهێنرێنەگۆ سەبارەت بەو لایەنانەی کۆڤید-19 بەیهێناین ئەوە دەخەنە ژێرپرسیار و گومانەوە کە زەربەمان نایبینین: بەو کەمیی لە پەداویستییە پزیشکیەکان هەن کە لە مەرگ ڕزگاربکەین و لە کەش

بگ□□ین بمرێت؟ باشە بۆ دەبێت ئەم کەم و کوڕیە لە پەداویستیە پزیشکیەکاندا هەبێت؟ □□کخراوەکانی تەندروستی چ بەپرسیارێکیان بەرامبەر پزیشکەکان هەیە یان خودی پزیشکەکان چ بەرپرسیارێکیان سەبارەت بە خزانەکانیان هەیە؟ چۆن یارمەتییە فینانسیەکان بەسەر ئەوانە دابەشبکرێن کە پێویستیانە؟ ئەو کەسە کێیە کە بە شارەزا (پسپۆر) ناوید□بێن؟ شیاوە داتاکان تەنیا سەرچاوەیان دەزگا ئێلکترۆنیەکان بێت؟

ئاشکرایە دکتۆرەکانی فەلسەفە ناکارن چارەسەر بخەنەبەردەست وەک ئەوەی کە پزیشك و زانایان دەیکەن، لە بەشەوازی خەیان دەتوانن بەشداری لە چارەسەری سیاسی و ئابووریدا بکەن. هەرچی قیتۆریە بوفاشی Vittorio Bufacchi یە لەدیدەکی تری فەلسەفیەوە دەمانخاتە ناو گفتوگۆی چۆن فەلسەفە دەکارێت لەم ساتەوەختی تەنگژە تەندروستیەدا هاریکارمانبێت؟ بە ئەم نووسەرە گفتوگۆی بواری ئێپستیمۆلۆژیای کەمایەتی تایبەت بە پسپۆر و گەواهی و متمانە لە پەیوەندی بە تەنگژەی کۆڤید-19دەچێتە سەر ئەو لایەنەش کە چۆن خەڵکی ئاسایی گەواهی پسپۆرەکان هەڵسەنگێنن و چۆنیش ئەوە ببێتە جێگای باوەڕ. بەبۆچوونی ئەم نووسەرە ئەو متمانەیەی بە پسپۆران هەمانە متمانەیە لە ئاستی دوو. ئەم متمانەمان بە پسپۆرەکانمان هەیە، چونکە خەڵکانی تر(بەنموونە حکومەتەکانمان) پشتیوانی پێویستە متمانەمان بە پسپۆرەکانمان هەبێت، لە متمانەمان بە سیاسیەکانمان جیاوازە لە متمانەمان بە زاناکانمان. یەکەمجاریش نییە سیاسیەکانمان ئەو ئامۆژگاریانە دەشێوێنن کە لە پسپۆرەکانەوە بە بەدەستهێنانی دەستکەوتی سیاسی وەریدەگرن. کەوابێت متمانە بە کێ بکەین؟بە وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە لەوەوە دەستپێدەکات کە فەلسەفە لەم ساتەوەختەدا توانیویەتی کاری خۆی بکات. فەلسەفە فەری ئەوەی کردوین کە هەموو کەسێك خۆی لە هەڵەکانی بەرپرسیارە، بەدەر لەوەی حکومەتەکانمان لەو هەڵانە ئاگادارماندەکەنەوە یان نەخەر. سوێندی هیپۆکراتی Hippocratic (لێرە مەبەست فیلەسوف و گەورە پزیشکی یۆنانی هیپۆکراتەسە Hippocrates) سوێندەکی پزیشکی باڵایە کە پزیشکەکان پێپابەندن. ئەم لایەنەش تەنیا بە دامەزراوەی تەندروستیەوە وابەستە نییە و پرینسیپێکی □□وشتیە کە هەموان پێویستمان بە پابەندبوونپێوەی. ئەم لایەنەش لەگ□□ کۆڤید-19 بووە بابەتی گفتوگۆی پزیشکی و فەلسەفی. بایەخدان بە □□حی مرۆڤەکان و گرنگیدان بە تەندروستیان بەبێ بیرکردنەوە لە تێچوون بەشێکە لەو پابەندبوونە.

هاوکات بیرمەندەکی تر، سکای کلێری Skye Cleary، پێیوایە ئەم

پەتایە بە زەرەك جەركە لە گومەایی و ەاایی کە قابیلە بە تگەیشتن. میلیەنەها ژیان تکدشکنەت، زانیاری هەە، بە باوەی و ئینکاریش بەاودکاتەو و ژمارەی مردووش لە زیادبووندایە. لەم بارەیەو ئەم نووسەرە بەچوونکی فلسفی لە خانمە فمینیستی فرەنسی سیمەن دە بەڤوار Simone de Beauvoir وە قرزدکات: بەئەوی مرۆڤ بیت پەویستە لە گومەایی بژیت و چارسەرکش ەزگاربوون نییە لە نادنیایی، دانپیاهەنانە بەو نادنیاییە وەك هەل و مەرجکی بوون. لەگەە ئەوشدا کە هەستدکەین گشگیرین، بەتایبەت لەماوەی کەرنتین دا، بەسودە بە هەموان ئەوە تبگەین کە ئەمە هەموو ەووبەووی هەمان حاەتی مرۆی دەبینەو. ئەو دەمەش کە هاریکارنین لە سنوردارکردنی تەنگژە تەندروستیەکە زەر بە ئاسانی کار بە ئاەزترکردنی دەزەکە دەکەیەن. ئەمەش مانای ئەوەیە کە پەویستە خەشگوزەرانی یەکترمان پەویستبەت. تەنانەت ئەمە گەر پەوشنبین خە ئەم پەتایە بەشەك لە هاوەە و خزم و ناسیاوەکانمان دووچاردەکات و ئەمەش کاردانەوەی لەسەر ئەمەش دەبەت.

سەبارەت بە بەچوونکانی Paul OGrady تایبەت بە پەرچەکرداری فلسفە لە دەمی تەنگژەکانا بەوە دەستپەدەکەین کە ئەم نووسەرە گوزارەیەکی ناسراوی سوکراتمان بە نموونە بەدەنەتەوە: ئەو ژیانەی تاقینەکراوەتەوە ژیان نییە. ەەنگە ئەم گوزارەیە بەنی جەرە غرورەکی لەوەبەت، لەهەمانکاتدا خودی گوزارەکە بەنی جوەە و گشت و دەمەتەق فلسەفییەکانی سوکراتیشی لەدەت کە لە ەەگاوبانکان لەگەە خەکی عەوام کردوونی. کە لەوەەا ویستویەتی بزانیەت چی گرنگە؟ چ جەرە ژیانەك هەببژەرین؟ ژیانەکی باش و بە بەها چ جەرە ژیانەکە؟ ئەوش دەەت کە خوەندکارەکی جارەکیان لەیپرسیوە: بە فەیلەسوفەکان خەمەکن؟ پەیوایە لەکاتی تەنگژەکانا ،وەك ئەستا، ئەم جەرە پرسیارانە شیاوە کردنیان. ئامرازەکانی بیرکردنەوە و ئاگایخودیی پاپشتن کاتەك گشت شتەك لەگەاندایە. هەمووش ئەوە دەزانین کە شەوازی فلسفی ژیانی سوکرات بوەری پەبەخشی. خودی فلسفەش تەنیا بریتی نییە لە جەستەیەك لە زانین ،بەکو شەوازەکی عەقڵی و پرسیارسازییە. تەنانەت خەشەویستییە بە دانایی و ئامرازکیشە بە گرەدانەوەی عەقڵ بە بەها و سزاوە، ئەمەش وادەکات کە بەشەویەکی باش بژیت و بمریت. ئەم تگەیشتنە بەرەو ئەوەمان دەبات کە فلسفە دروستکەری دیالگی عەقڵییە، لەناومانا کار بە ئەوە دەکات پشت بە دادوەری یان بیرکردنەوەی پەشوخت نەبەستین، تا ئەوپەی خەمان بین، توانا و ناوەوەی خەشمان بپارزین.

لەم جەنگەی ئێستادا پتر پێویستە ناوەوەی خەمان بپارێزین

لە لێدوانێك خانمە فەیلەسوفی فەرەنسی ژولیا كریستیڤا Kristeva، لەژێرناوی"" لەم جەنگەی ئێستادا پتر پێویستە ناوەوەی خەمان بپارێزین""، ئاماژە بۆ ئەو ڕاستیە دەكات كە بە توانایی لە پێشبینی و پلاندانان یەكێكە لەو ئابروچوونانەی پێتاكە ئاشكرایكرد. لە سەرەتای مەڕقایەتییەوە ئایینەكان باس لە سنورداری تواناكانی مرۆڤ و كەتابوونی ئەم مرۆڤە دەكەن كە ئەمە ئێستا بەشێك نییە لە وتاری گشتی ئەمڕۆ. مرۆڤ ئاشكرایە لەم سەردەمدا لە چنیەتی كارگێڕیكردنی سەزداری و بردنەوەی شوێنی بەساڕاچوان لەهاتووە و لەكێبڕكێنەوە بایەلۆجیكانیش هەنگاوی گەورەیان لەبواری دروستكردن و نوێكردنەوەی خانەدا دیووە، بەڵام ئەمە ناتوانین دوا نرخی پیری بدەین و لەم كەمەگە سەكولارانەی تیاشیدەژین دەبینین مەرگ شاراوەیە و باڵاترین ئەزموونی مرۆیە. تەنانەت ئەم تەوزمە ڤایرۆسیەی كە هەویلەنایەن ئەوشی لا هەونكردین كە پاش پیربوون ئەو لاوازیەی هەمانلەدەنەت ئێستەمە هەوبەهەوبوونەوەی. لەڕە كریستیڤا باس لەو لاوازییە دەكات لەناوماندا بوونی هەیە. ئەم تەنگژە تەندروستییەی ئێستا هەڵاوگێانە لە سەرمایەداری نوێی لیبرالی بە سەرمایەداری دیگیتالی. ئەو كاتاسترۆفە مرۆییەی ئەم پەتایە دروستیكرد تەنیا بە هەندێك هێكاری سیاسی و ئابووری و تەندروستی چارەسەرناكرێت.

ژولیا كریستیڤا لەو لێدوانەی هەما بە ئەوش دەكات كە ئەم پەتایە زەری لەسەر گشگیری فەركردین. لەبەر هەكاری تەندروستی پێویست حكومەت مانەوەی لەماوە بەسەرماندا سەپاند. ئێدی ماوە و خود لەم بینێدا چی بەسەر هات؟ كەرەنتینی تەندروستی هەستكی تەنیای سەیری تیا دروستكردین و بە ئامرازكی نیولیبرالیانەی فرە جیهانگیریشەوە گرێیداینەوە. ئەوش شاشكانی ناو ماڵكانمان بوون، تەڵە ئینتەرنێتیكانی ناو جگا و سەر سەفاكانمان كە لەماننابنەوە. ئەمە بەجەرك هاتناو ژیانی كەرەنتینمانەوە كە هەستی تەنیایمان وەلاوەنەت. نامە ئەلەكترۆنیەكانمان و هەیان لە نەهشتنی تەنیایمان ئاماژێك بوون لە پكردنەوەی ئەو بەشایی گشگیری كەرەنتین دروستیان كرد. ئەم جەرە پێوەندییە ئەلكترۆنییە پش كەقید بەو جەرە نەبوو.

ژولیا كریستیڤا وەك هەگری پرینسیپكانی هەشنگری ،كە بریتیبوون لە بە ئیمانی و گومان، بەچوونی خێ بە كەرەنتین و گشگیری ساتەوەختی كەرەنتینی تەندروستی بەجەرك دەخاتەوو كە لە بەچوونە

نیولیبرالیەکانی ئەستامانەوە دوورە. پێشیوایە ئاستییە ئاینییەکان بۆ مەرجە مانایان بۆ بەهای خۆیان هەیە کە سەرلەنوێ بخرێنەوە ژێرپرسیار و سەرنجیشیان لەسەر کێشە و کاتاستڕۆفەکانی ئەمڕۆمان هەبێت. لەڕوەوە ئەم خانمە بیریارە مەترسیەکانی شارستانی ئەستامان دەخاتەڕوو کە لەژێرسایەی تەکنەلەژیا و بەرخۆری، کە هەردووش وەرانسازی ژینگەییان بە سازاندوین کۆتوویندتە ناو جەنگەکەوە. بەمە داوامانلێدەکات لەم جەنگەی ئێستاداپتر ناوەوەی خۆمان بپارێزین وەك هەر شتێکی تر. ڤایرەسەکان لەڕە و لەوە هەن، چونکە لەشی مرۆڤ جگەلە خانە بەکتریاشی تیایە. ژیانی مرۆڤ و ژیانی جەستەیمان وامانلێدەکات هەمیشە لەگەڵ ڤایرەس و مشەخۆرەکان بژین، لەگەڵ ئەو هەڕەشانە بژین کە دەوروبەر لەمانیدەکات. خۆشی وتانی لەگەڵ ئەم جۆرە هەل و مەرجانە دەمەکە دژێت: لەگەڵ یەکەم ڕۆژی بانگەوازی جەنگی جیهانی دوو لەدایکبووە، منالی و لاوی خۆی لە ماوەی جەنگی سارد بەسەربردووە، ئێستاشی لە سەبەری جەنگێکی جیهانی تەندروستیانە بەسەردەبات.

ژێدەر:

Joe Humphreys. Coronavirus: How can philosophy help us in this time of crisis?
https://www.irishtimes.com/culture/coronavirus-how-can-philosophy-help-us-in-this-time-of-crisis-1.4205889
Julia Kristeva. “In the current state of war, it is our most inner selves that we must save“
https://www.journal-psychoanalysis.eu/in-the-current-state-of-war-it-is-our-most-inner-selves-that-we-must-save/
Byung-Chul Han. The Viral Emergenc(e/y) and the World of Tomorrow
https://pianolaconalbedrio.wordpress.com/2020/03/29/the-viral-emergence-y-and-the-world-of-tomorrow-byun-chul-han/
https://seronet.info/billet_blog/lurgence-virale-et-le-monde-de-demain
Byung-Chul Han. L’urgence virale et le monde de demain.
Jurgen Masure. Philosophy can help us in this time of crisis
https://medium.com/discourse/philosophy-can-help-us-in-this-time-of-crisis-4b73d3e3f86b

شیوعییەکانی دەربەندیخان وتێکۆشانی بۆچان .. ئەحمەد رەجەب

مێژووی شاری دەربەندیخان

لە ساڵانی 1947 ـ 1949 بیری شیوعییەت لە سەر دەستی { عەلی ئەفەندی برین پێچ و حسەین عەول } فەراش ودانشتووی دەربەندیخان(سەلیم پیرك و کانی توو) چەکەرەی کردو هەر لەو کاتانەدا بە هاوکاری مەلا ئەحمەد بانیخێلانی { بابی سەرباز} و مەلا ئەسعەدی برای شانەیەکی حزبییان پێکهێناو مەڵا ئەحمەدو مەلا ئەسعەد لە ناوچەکەدا بە هۆی ناوبانگی باوکیانەوە مەڵا قادری سۆفی ناودارو خۆشویست بوون و توانیان قۆناغ بە بە قۆناغ بیری شیوعییەت بێ دڵهاتی دەوروپشتی بانیخێلان و ئەو بەری سیروان واتە دڵهاتی هەڵەبجە و شێخان بگوزنەوە.
لە ساڵانی پەنجاکان چەندین کەمپانیایی بیانی گەورەو بچوك رووبان کردە دەربەندیخان و ژمارەی کرێکاران پەرەی سەندو لە پاش شۆرشی 14 تەموزی 1958 سەندیکا (نقابە) دۆوست کراو، لە دەربەندیخان (2) جۆر سەندیکا هەبوو، کرێکاران ناوبیان لێنابوو سەندیکا بچکۆلەکە یان (زەردەکە) سەر بە پارتی دیموکراتی کوردستان بوو، نزیکەی 300-350 ئەندامیان هەبوو ، سەندیکا گەورەکە {سوورەکە} سەر بە حزبی شیوعی بوو زیاتر لە 3300 ئەندامی هەبوو ئەم بەرزان بەرێوەیان ئەبرد : 1ـ ئیبراهیم کەریم { ابراهیم باقر ـ بابی سەورە} 2 ـ دنخا بازی { ابو یعقوب} 3 ـ عمر رەشید 4 ـ میخاییل 5 ـ سیادور ئەرمەنی سەندیکاییەکی تری کرێکارانی رەی هەبوو ئەویش لە لایەن شیوعی وپارتی بەریوە ئەبراو لە م بەرزانە پێکهاتبوو(قادر ئەحمەد، حسەن فەتاح، نجم کاکە سەعید، ابراهیم ئەلنەجارو عمر سریع).
لە ناو ئەو ژمارە زۆرەی کرێکاران دەیان کادرو سەدان شیوعی هەبوون و توانیان ژمارەیەك کەمیتە و شانە دروست بکەن و جێی دەستیان دیار بوو.
شیوعییەکان لەدرێستبوونی حزبەکەیان ولە هەموو کاتەکاندا دەربری

ئاوات و خواست و ئازارەکانی گەل بوون و، سەرەرای سەختی بارودۆخی وڵات بە هۆی رژێمە سەرکوتکەرو خوێنڕژەکان و داموەزگا داپلۆسێنەرەکانەوە شیوعییەکان لە ریزی پێشەوە بوون بۆ بەرگری کردن لە گەل و بەرژەوەندییەکانی و بە گیانی ئازایەتی و خۆبەختکردن و لە ناو جەرگەی ئاگری دوژمنان تێکۆشاون بۆ لە ناو بردنی کۆنەپەرستی و دیکتاتۆرییەت و رژێمە خوێنڕژەکان و، بۆ وەدیهێنان و جێبەجێ کردنی ئەرکەکانی گەل و نیشتمان و ئازادی و سەربەستی، جەماوەریان هانداوەو بە تایبەت کرێکاران و زەحمەتکێشان و هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگا.
بۆ ئەوەی رەنج و تێکۆشانی شیوعییەکان ون نەبێت هەوڵ ئەدەم ناوە ناوە باسیان بکەم بەتایبت شەهیدەکان و کۆچکردووەکان و، لێرەدا باسی دوو شیوعی قارەمانی شاری دەربەندیخان ئەکەم :
ـــ*هاورێ عەلی ئەحمەد سەعید لە خێزانێکی هەژار لە شاری هەڵەبجە لە 1/7/1930 چاوی بە دنیا هەڵهێناو، لە بەر دەست کورتی خێزانەکەیان و بۆ یارمەتێدانی براو کەسوکاری لە پاڵی شەشی سەرەتایی دەستی لە خوێندن هەڵگرت و، شان بە شان لە گەڵ براکانی تری : حەمە رەشیدو عمرو مستەفا کەوتە کارکردن و، بۆ ئەو مەبەستە هاتووەتە دەربەندیخان و لە بەرێوەبەرایەتی بەنداوی دەربەندیخان (رەڵ) دامەزراوە.
*ـــ هاورێ عەلی مرۆڤێکی دڵپاك و دەستپاك و مرۆڤدۆست بوو، لە کاروباری حزبایەتی نموونەی ئازایەتی و خۆراگری وڵهاتوویی بوو، رووخۆش و قسەخۆش و، بە شاهیدی خەڵك و جەماوەری شار سەنگ و قورسایی گەورەو زۆری لە ناو کۆمەڵگادا هەبوو، کەسێکی بە هەڵوێست ونیشتمان پەروەرو تێکۆشەرو دڵسۆز بوو بۆ گەل ونیشتمان و حزبەکەی و، ئەو کارانەی پێی سپێردراوە زۆر بە دڵسۆزی و لە ناخی دڵەوە جێبەجێی کردوون
هاورێ عەلی لە گەڵ هاوسەرەکەی ئایشە عەبدولقادر ئەحمەد خاونی کچێك بەناوی پرشنگ 6 کور بە ناوەکانی : ئەحمەد، محەمەد، یاسین، تەحسین، بەهێز و بەرێز. (جێیداخە تەحسینی جوانەمەرگ زوو هەموومانی بەجێهێشت و کۆچی کرد).
هاورێ عەلی تێکۆشەر لە بەر ئازایەتی و راپەرەندنی کاروباری حزبی دووچاری گرتن و ئەشکەنجە بووەوەو بۆ ماوەی (2 ساڵ و 9 مانگ) لەلایەن پارتی دیموکراتی کوردستان لە رانیە و تاقمی ئەلنور& (جەلالییەکان) لە سلێمانی و 3 جار لەلایەن رژێمەکانی عێراق بۆ 4 مانگ و 5 مانگ و 9 مانگ گیراوەو نموونەی خوراگری بووەو نهێنییەکانی حزب و هاورێیانی پاراستووەو سەربەرزانە دوژمن بەزێن بووەو، لە 23/12/1973 کۆچی دوای کرد.

*ـــ نەجیب شیخ محەمەد مەلا قادر : لە ساڵی 1952 لە خێزانێکی هەژار لە گوندی بانیخێڵانی دەربەندیخان چاوی بە ژیان هەڵهێنا، بە هۆی نەداری و بێ یارمەتیدانی خێزانە گەورەکەیان لە پۆلی 3 ی ناوەندی دەستی لە خوێندن هەڵگرت و بێ بە کرێکارو هەشتا مەرمندا بوو چووە شاری بەغداو کرێکاری ئەکردو دیسانەو گەرایەوە بێ دەربەندیخان و لەو ساڵانەدا پەیوەندی بە حزبی شیوعی عێراقەوە کرد. لە گەڵ هاورێ لەتیفی شیوعی برای یەکیان گرت، هاورێ نەجیب مرۆڤێکی بێگەردو خاوێن و رووخۆش و دەم بە پێکەنین و نەترس، هەشتا منااڵ بوو چالاکانە ئیشوکاری حزبی ئەنجام ئەدا و، لەو تەمەنەوە بێ بە پردێك لە نێوان شارو دێهاتەکان ، لە نیوان (رێکخراوی شاری دەربەندیخان و لێژنەی جوتیاران) و نامەو پیتاکی و شتومەکی سەربازی بێ لقی 10 تێکۆشەر بێ دەرەوەی شار ئەگوێزایەوە و لە دەرەوەش نامەو بەگەنامەکانی حزبی بێ رێکخراوی شار ئەهێنا.
لە سالی 1970 بە بۆنەی یادی { 100 ساڵەی لە دایکبوونی زاناو بلیمەتی مرۆڤایەتی فلادیمیر ئیلیتچ لینین} بە هاوکاری هاورێیان و بە ئاشکەرا دارو دیواری شاری بە دروشمەکانی حزب رازاندەوە بە جۆرێك دوژمنانی شیوعییەت تێقینەوە و، هەر لەو رۆژەداو بە فیتی ناحەزان کاتێك لە چایخانەکەی کەمپی خوارەوە دانیشتبوو معاونی پۆلیس کە لە هەمان کاتدا معاونی ئەمن بوو (نەسرەندین عەلی) هاتوو زللەیەکی کۆشا بە بنا گوێی هاورێ نەجیب و، هاورێش بە تووڕەییەوە وەلامی دایەوەو معاون تووشی ترس و لەرز بوویەوە پاشەکشێ کردو زانی کار لە کار ترازاوەو شیوعییەکانی دەربەندیخان و وارماوە نیازی تۆڵەسەندوەیان هەیە معاون کەوتە پەلە قاژەو کرنووشی بێ حزب و هاورێیان بردو داوای لێبوورنی کرد.
بەڵێ ، لە بەر زیتەڵی و کارکردن و ئەنجامدانی چالاکی دژمنان و پیاوەکانی رژێم کەوتنە چاودێرکردن و راونان و گرتنی و ، پاشان هەڵی بێ رەخساو حزب رەوانەی دەرەوەی کردو چووە مۆسکو لە { پەیمانگەی زانستی کۆمەاڵیەتی} وەك کادیرێك دەستی بەخوێندن کردوو، لە ساڵی 1979 رژێمی بەعس دەستیکرد بە شاڵاوێکی پۆلیسی و خوێنرشتن دژ بە شیوعییەکان و لەو کاتەنادا هاورێ نەجیب گەرایەوەو رووی کردە شاخ و بوو بە پێشمەرگەو کادیرو لێپرسراو کە دوژمنان زانیان هاورێیەکی بە توانا و لێهاتووەو چالاکەو لە رۆژانی قەسابخانەکەی پشتاشان بۆسەیەکی ترسنۆکانیان بێ خۆی و هاورێیانی داناو لە 2/5/1983 بە دەستی ناپاك و چەپەڵی ناپیاوان لە گەڵ کاملی ئەحمەد سەمینی کانی ساردی شەهید کران.
هاورێ نەجیب لە گەڵ هاوسەرەکەی حەمیدە حەسەن خاوەنی کورێکن بەناوی (ساریژ).

18/11/2020
& تاقمی النور به جەلالییەکان ئەوترا کە لە ساڵی 1966 چوونە پاڵ حکومەت و، ڕۆژنامەیەکیان بە ناوی النور دەرکرد بۆیە بەو ناوەش ئەناسران.

یة

شەو و مانگ .. ژاك بریقۆر- و: نەژاد عزیز سورمێ

ئەو شەوە تەماشای مانگم دەکرد :
لەبەر پەنجەرە بووم
سەیریم دەکرد
پاشان پەنجەرەکەمم بەجێ هێشت
خۆم تەنها کرد و
نووستم .
دوای ئەوە ژوورەکە ووناك بووەوە
پەنجەرەم بە کراوەیی جێهێشتبوو
مانگ هاتبووە ژوورێ ، لێرە بوو
دیار بوو شاد و هێمن
پێم خۆش بوو ختووکەی بدەم
بەڵام نەمدەزانی چی بکەم
بێ جوولە لەوێدا مامەوە
سەیری دەکردم ..
زەردەمسکە دەبووەوە ..
ئەو دەمە نووستم .

کە هەستامەوە ،
سپێدەی ڕۆژکی دی بوو
لە خۆر بەدەر
شتێك بەسەر ماڵانەوە نەبوو .

- لە (هەڵبژاردە لە شیعری جیهانییەوە) ی پڕ شاوول

که دەزگای (الحداثة) ی بڕووت ساڵی 1990 بڵاوی کردووەتەوە کراوە بە کوردی – بڵوانە ل 139

قاسم شەش، کارگێڕی لقی 17 پارتیی لەشنگال، لەگرتن قیدیۆکدا، دەستلەکارکێشانەوەی خۆی لە لقی حەقدەی پارتی و لەپارتی ڕاگەیاند!

تاهیر عیسا

ئەوەی بەمن جگای سەرنج و تێڕامان بوو، دەستلەکارکێشانەوەکەی شەش لەپارتی و دام و دەزگاسربازیکەیدا نەبوو، کەبە شەش بەشک هەکاری خۆی هەیە و لەوە دەچێت درکی بەوەکردبێت کە ئیتر لەناو هەل ومەرجی سیاسیی ئێستاو ڕێککەوتنی تازەی نێوان پارتیی وبەغدادا، جگاو ڕێگای شەشو گرنگی شەش بە پارتیی لەناو هاوکێشەی تازەدا نەمابێت و هەربۆیەش دەستپێشخەریی شەش و ئیستیقالەکەی پەدەچێت بەرەنجامی وەها پێشهاتێک بێت.
وەک لەناو قسەکانیشدا دەردەکەوێت، ئەوەندەی بەشان و باڵ هەڵدانی پارتیی ویەکێتیکەی بنەماڵەی بارزانییە، هەندێ قسەی لەسەر نیگەرانیەکانی نییە لە بەرامبەر پارت و بنەماڵەی بارزانیدا!
ئەوەی زیاتر جگای خاڵ لەسەر دانان و جگای تێفکرینی ناو هەموو قسەکانی شەش بوو، موچەی مانگانەی شەست و پێنج دەفتەریکەی پارتیی و بنەماڵەی بارزانی بوو بە شەش، کە شەش وەک مەکەمەو دەئاوایی ئەم بنەماڵەیە لەبەرامبەریدا دەینرخاند!
ناشمەوێت هیچ بەراوردکاریکیش لەنێوان موچەی مانگانەی شەش، کە لە داهات و قووتی کەمێگایەکدا سەرچاوە دەگرێت کە غەڕەقی دەردو بەڵای کێڵگەو بەڵای ئەم دەستەماتەو فەقەو فەللاکێت و

لەکەوتەکانیەتی بکەم، لەگەڵ موچەو داهاتی مانگانەی سەرانی هەر ئەم بنەماڵەیە، کەئاخو چەند بەرامبەریی شەش دەچێتە ناوقوڵایی قاسکانیانەوە!
ناشمەوێت هیچ بەراوردێکی موچەی مانگانەی شەشەش و سەرانی پارت و بنەماڵە تاڵانچیەکانیش، لەگەڵ موچەی وەرزیانەی کرێکاران کارمەندانێک یان خانەنشینان و کەم ئەندامانێک بکەم بەو لەبەینانشەوە کە لەیان دەکرێت، کە ئاخە چەند سەدی بەرامبەریانە!
بەڵام زیاتر سەرنجم دەچێتە سەر موچەیەک، کە ئەم فس فس پاڵەوانەی پارتیی و بارزانی، لە بەرامبەر مەلحەمەیەک وەک مەکەمەو پاداشتی مانگانە پێی بەخشراوە، هەڵەکەستی ئەزداییەکان بوو، کە لەسەردەستی ئەم وەکیلباشەی بنەماڵە کرانە پەندی زمانەی ئەم هەساریە و ئادەستی بەبەیتیرین هەزەکانی ئیسلامی ئەم سەردەمەکران، کە ئەگەر دادگایەکی جەماوەریانەی سەربەخۆ هەبوایا، لەبریی شەست سەدو پەنجا هەزار دۆلار موچەی مانگانەکەی، دەبوو شەش و خوداوەندەکانیشی چارەنووسیان زیندانی کردن و دواتریش زبڵدانی مێژوو بوایا.

تاهیر عیسا ١٧.١١.٢٠٢٠

ئەفسونەکانی نەڤەمبەر .. شیعر/ کاوە عوسمان عومەر

ئەفسوون نەڤەمبەری هەنا،
یان چرا پەمەیی هەواسراوەکانی پایز
پشکەی سەماکانی گەشاندەوە،
ئەستێرەکانی نەو..
قژی ئەرخەوانی دارستان،
لە فرمێسکی ناو زەریای هەورا هەڵشاخا،
جەستەی تەمی من،،
تەنها کاسە هەوری شەرابی..
مەستی ئەکا، گەر کات ..
بهەڵە، ئەمشەو هەڵەیەک
لە چرەی پرووشە،،

نوێژی سروشت ،،
بە پەیکەری ئاو دائەبەستێ،
بەردەوام پەکانی ئەو لە ئاون
لە سەر فڕۆشی حەزا، ڕەنگاڕەنگی..
ڕوخساری، وەک قژی ڕەنگاو ڕەنگی
پایزە نەقەمبەر…
سەرابیشن بیرەوەری ئەو،
هەر کاتێ بە ڕەحما تێپەڕ ئەبن…
بەردەوام کاوەکی بابردوو..
دڕکی عاشق،،
لە شارێ بە شوشە درەوشاوەی ئابردوو
و ئاوەنێ خوێنی مەری جوانی ..
گوڵ لەتسی شەعر داپشراوە..
درەنگانە خوانی نەقەمبەر،
لە نەو خەزانی گڵا خوێن لەتکاوەکانی
جەستەی دارستانێ،
ئەمێ پڕی شادومان بوین،
گەرچی لە چاوتروکانیکا،
گڵا ڕەزانی نەقەمبەر..
دایپۆشین، تەنیا ماینەوە وەڕنگمان..
پرتەقاڵی وزەرد و ئەرخەوانی بوو،،
بە شەمزاندنی پایزە گڵا،
مەست و حەیران بوین،،
چەند سەیر بوو،
هیچ کەس لە فریشتەکانی شار نەهاتنە
ژەر نمە پایزی نەقەمبەر،
چونکە باڵایان …
بە تەلسەم و کەد و نیشانەی…
مەرگەساتی خڕکی..
بە شوناس کەتکراوە،،
ئەوارە زیویەکە،
بە فریشتەکانیش،،
لە خەزانکی ڕەنگاڕەنگ تەم،،
سەمامان کرد،،
ڕەحمان بە نوری..
یاخی بوونی پیرەز پاکژکردەوە
ئەفسووس،،،

فریای کاسە شەرابی تر نەکەوتین،
هەر زوو مەزی خوانی..
نەژمبەریان لەهەگرتین،ئاخر..
جلو بەرگی شەی دەواری..
باهەزبردووی کاتکان،
بەرچاو هەل ئەکا، لە بەیاردان…
لە هەشتنە بە گەانەوە،
پشت ووتم ، بەیە نایەیتەوە،
چونکە سەرابم بەت،،
تەش سەرابی بەم ،،
دەروشی بە خواوەندین بە یەکتر،،
دەوانەی بە شوناسی سەر کەنارین،،،
چەند قەشەنگن..
ئەو ستونە ئەستەرانەی ..
هەکشاونەتە فەلەکە..
گەژنەی سپی شەو ئەیبا،
من کردومەتە نیشانە ، گەر..
لە ئەقیانووسی بوونی تەدا،
وەک و پەتەوازە بووم،،
هەر پەش تەواوکردنی…
دوا تابلۆی چارنوسیشم،
لەسەر کەناری حەقیقەت،،
هەرچی هەورە بە خوێنی ئەبەدی..
شیعر هەنگی ئەکەم، سوور
مەر، سەوز، ئەرخەوانی، شین، سپی..
لەوانەشە فریای بەداستانکردنی..
شەوەت نەکەوم،
لەم فیردەوسە وەرانەی غوربەتکا،،
هیچ نەبە هشتەی ئەفسانەنامەیک
لە تەنیایی و..
ساتە مەرگی ئارەزوماندانە،،،
با لەنەوانمانا بە،
وەک نەوان ئەو شارانەی ..
بە تەموە دەن و
بە لمی بیرکردنە نامێنن…
زەنگەکانی چاوەوانیم ،
لەم خەزانی هەنگاوە نەژمبەرە..

بە دوا ڕۆشنایی گالیسکەی ڕۆشتنت ئە زرنگێنم..
داستانی ڕۆشتنی ئافرەتە لە نور،
بە نووکە قەڵەمی بروسکە
ئەنوسمەوە، هەر چەند…
دواشکەوت ، هەرچەند تەنها..
زەریا چیرۆکی ڕۆشتنی ئەزانە،،
ئەم سروتی پەرتبونە ،
نە خەوە نە ڕاستە،،
پێت ووتم، چەند قەشەنگم..
لە خەزانی ئاوەزانبوونم،،
بە دارگەی ئەڤین،،
گەرچی دەرچەیەکیش ..
لەبەندەری کریستاڵی سبەینێش هەر کراویەوە
گەرچی پەیکەری بونمان ..
نەو تەم و تەزی ڕابردو..و..
داهاتووا، جە ماوە..
سەناتایەکی دەڤەنە،،
سوتان لە ژەر خەزانە ڕەنگاڕەنگی نەڤەمبەر..
تەزە تروسکە خەندیەک ماوە،
بەهام ئەفسوونی نەڤەمبەر
هاتنەوەی کەمەڵی مەڵی ڕەشی کەچەڕە،
کاتە لە کەلی چیای
سپی تەنیایی،،
ئەدەنە شەقەی باڵ،
پیاوە تەرزە دەنە و،
ژنەکیش وەک ژەی گیتاری ڕوبارە..
شارە لە پریاسکەی سپەدەی ڕەشتن ئەنە
لە هاژە هاژی وەسکەری ماشینی ژیان،
نەڤەمبەر بە گەڵاڕەزان.و..
فرمێسک ژان و ڕەحیژان و عیشق ژاکان دەست پێئەکا،
نەڤەمبەر، بەردەوامی پێنوسی بەردی خەفەتە ..
لە نوسینی سەرگوزشتەی بە دەنگی،
دودەی نیگایە لە بەرامبەر
ڕاست و دروستی ئەماسی..
عیشقی ئافرەتکی ڕەشپێش،
کە سامانی شەوی شینی دابەان هەنای ،
تەنها سامانی ڕەحیشی ، دەکە

پ مرواری و یاقیقی جوانی نمی جهشتن
بارانی نۆمبر دای کردوو،
گرچی وەرزکی ئافات ەوخسار
چارەکی گااڵزانی بابردووی..
کشتی ئاتونی پایزی دواخست.
وەنەکە کارکی هونەری فۆتۆگرافەری هوەندی
(Couleur-De)
بە سوپاسەوە لە پەیجی فەرمی خۆی وەرگیراوە.

لە ئەمەوە بیر لە تەنیایی مەکەرەوە .. تەکست: ستیڤان شەمزینی

فریشتەکەم
زەر گەام تا تەم دەزیەوە
بینیم تە هەمان فریشتەی نەو خەونەکانم بوویت

فریشتەکەم.. دەستم بگرە
با سەما بکەین
با گەرانی بە ئەشق بەین

فریشتەکەم.. لە دووریی تە
لەناو بەستەکی ئەشقدا تواموە

فریشتەکەم.. هەست بە سەرما دەکەم
بە سەزی گەرمت لەم زەمهەریرە دەرمبەنە

فریشتەکەم.. خەریکی خوێندنەوەی تۆ بووم
کەچی بینیم باسی خەم دەکەم

ئەمڕۆ لە دڵی ناسکی تۆدا
خەریکە وەک مەم ئەتوەمەوە

من و تۆ لە یەکتر ناچین
نا. نا.. من و تۆ یەکەکین

لە ئەمڕۆوە بیر لە تەنیایی مەکەرەوە
کەرتێک لە خەتت دەستکەوتەوە

تۆ گەورەترین جادووگەریت
بۆ وشکانت ڕەحم ئەهێنیتە سەما

عەشقێک لە ناخمدا چڕی کردووە
هەرگیز جەستەم توانای هەڵگرتنی نییە

عەشق سەرچاوەیەکی نەفرەتلێکراوە و
هەمیشە پاڵەوانە ڕاستەقینەکانی دڵاون

دڵانی ڕاستەقینە لە عەشقدا
ڕۆژی کۆژاوەی زێینە

مرۆڤی دڵداو لێم گەڕدوونەدا نییە
مەگەر ئەوەی عەشقی نەناسیبێ

ئەگەر خەت بێ براوە بزانیت
دنیا بێ هەرگیز ئاشق نەبوویت

عەشق گەمەی دڵداوکانە
هەرگیز خەون بێ بردنەوە مەبینە

مەعشوقەکەم
پێش غروبی تەمەن
پێکەک لێ شەرابی عەشقم بنۆشە

مەعشوقەکەم
پێش غروبی تەمەن
ئەوارەکانم پێ بکە لێ پێکەنین

مەعشوقەکەم
پێش غروبی تەمەن
بەختەندیەک لەگڵ ژیان ئاشتم بکەرەوە

مەعشوقەکەم
پێش غروبی تەمەن
بهڵێ بانی ڕەحانەی ڕەحت بکەمەوە.

منداڵانی کورد و ڕۆژی جیهانی منداڵان.. ڕەزا شوان

لە ساڵی (١٩٥٤) دا، کۆمەڵەی نەتەوە یەکگرتووەکان، داوای لە هەموو وڵاتانی جیهان کرد، کە ڕۆژێک بە ناوی (ڕۆژی جیهانی منداڵان) دیاری بکەن. لەم ڕۆژدا ئاهەنگ بگێڕن، بەوەی کە ڕۆژێکە بە بڕیارێتی و لێکتێگەیشتن لە نێوان منداڵاندا، لەسەر ئاستی جیهانیدا. بە کارکردنیش بۆ خۆشی و شادی منداڵان لە جیهاندا.
ڕێکەوتنامەی مافەکانی منداڵانیش کە لە ڕۆژی (٢٠/ نۆڤەمبەر/١٩٨٩) دا دەرچوو. دووبارە لەو ڕێکەوتنامەیەدا جەختیان لەسەر ڕۆژی جیهانی منداڵان کردەوە. هەر لەو ساڵەوە ڕۆژی (٢٠/ نۆڤەمبەر) ی هەموو ساڵێک کرا بە (ڕۆژی جیهانی منداڵان).
تا ساڵی (١٩٩١) زۆربەی وڵاتانی جیهان، بە (تورکیا) و (ئێران) یشەوە واژۆیان لەسەر جاڕنامەی مافەکانی منداڵان کرد، بەڵێنیان دا کە پابەند دەبن بە جێبەجێکردنیان.
ڕۆژی هەینی (٢٠/ نۆڤەمبەر/٢٠٢٠) کە یادی (٣١) ەمین ساڵەڕۆژی دەرچوونی جاڕنامەی مافەکانی منداڵان و (ڕۆژی جیهانی منداڵان) ە. زۆربەی منداڵانی جیهان لەم ڕۆژدا شاد و دڵخۆشن و ئاهەنگی خۆشی دەگێڕن و دیاری وەردەگرن.
بەپێی بەندەکانی جاڕنامەی گەردوونی مافەکانی منداڵان، منداڵان لە هەر شوێنێکی جیهاندا بژین، بە جیاوازیکردن لە ڕەچەڵەک و نەتەوە و ڕەگەز و ڕەنگی پێست هەموویان منداڵن و وەکو یەک هەموو مافەکیان هەیە.
بەداخەوە، تا ئەمڕۆش منداڵانی بەدبەخت و بێنازی کوردمان، لە سایەی داگیرکەرانی تورکیا و ئێرانی ڕەگەزپەرستدا. نەک هەر هیچ مافەکی سەرەتایی و ساکاریشیان نییە، بەڵکو بە ئۆپەڕەی دڕندەیی و نامەردییەوە، سوپای خوێنمژ و میت و ئیتلاعاتی بەڕوشتی کەماری سەدارەی ئیسلامی و کەماری زیندانستانی ئەردەگانی، زەر دەڵقانە و بەویژدانانە و بە دەستپاراستن لە منداڵانی کوردی ناو لانکیشمان بەبە تاوان منداڵانی کورد دادپڵسن

و سەرکوت و دەمکوتیان دەکەن و بە ناڕەوا دەیان کوژن. تا ئەمڕۆش بە هەزاران منداڵ و مەردمنداڵی کوردمان کە لەژێر تەمەنی هەژدە ساڵییەوەن، لە زیندانە سامناکەکانی کەماری سەدار و کەماری زیندانستان، بە تاوانی هەبەستراوی پشوخت زیندانی کراون. ڕۆژانە لەلایەن جەلادە بڕوشتەکانەوە، پیسترین ئشکەنجە و ئازاری جەستەیی و دەروونیان دەدەن و سوکایەتییان پێدەکەن پێدەکەن.
تا ئەمڕۆش منداڵانی کورد، لە سایەی داگیرکەراندا، لە ژیانێکی زەر سەخت و دژواردا دەژین، هەمیشە لە دڵەاوکی و تەقین و ترسدان. بە کۆمەڵکوژی و مەینەتی و ناسەری و بە ئومێدی و بەرسێتی و نەبوونی و ڕشووتی سەردەنەوە، تەنانەت چێژ لە خۆیش وەرناگرن، چونکە لە نیوشەودا، دەندەکانی تورکیا و ئێران، هێدەکوتنە سەر ماڵەکانیان و بە بەرچاویانەوە، باوک و دایک و کاک و دادیان دەگرن، دایاندەپێسن و کەلەپچەیان دەکەن و بە سەر و شوێنیان دەکەن و بەرەو چارنووسکی نادیاریان دەبەن.
تا ئەمڕۆش چەندین منداڵی کوردیان لەژێر ئشکەنجەدا کوشتوون، یا بە ڕەژی ڕووناک بە بەرچاوی نەتەوە یەکگرتووەکان و ڕێکخراوەکانی مافەکانی منداڵان و مافەکانی مرۆڤ و وێژدانی جیهانییەوە، بە تاوان و بە ناڕەوا لە سەداریان دان. هەر لەبەر ئەوەی کە کوردن. ئەم تاوانانە بە پەچەوانەی هەموو یاسا نەودەوڵەتییەکانەوەن.

منداڵانی کوردمان لە تورکیا و ئێران نەک هەر مافی ئەویان نییە کە بە زمانی دایکیان، زمانی کوردی بخوێنن، بەکو بە زەرداری و بە تەبزی فەڕی زمانی تورکی و فارسی و فەڕی کولتوورەکیان دەکەن کە نامەن بە لای منداڵانی کوردەوە و پێیان هەرس ناکرێن. دەیانەوێت منداڵانی کورد لە نەتەوەی کوردمان هەبگەنەوە و بە زەر بیانکەن بە تورک و بە فارس و زمانی ڕەسەنی کوردییان لەبەرچاو بخەن و هاوبەستبوونیان بە کوردستان و کورد کا بکەنەوە. چەندین مامۆستای خەباخشی زمانی کوردییان بەندکردوون، لەبەر ئەوەی خەباخشانە زمانی کوردییان بە منداڵانی کورد وتەوە. بە نموونە: مامۆستا (زارا محەمەدی) لەبەر ئەوەی کە خەریکی ئەوبوو کە کەمپەینک منداڵانی کوردمان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، لە شاری سنە، کە تامەزرۆی فەربوونی زمانی کوردی بوون، فەڕی کوردی بکات، ئاخوەندەکانی کەماری سەدار بەندیان کرد و ئەمیان بە تاوان دانا. مامۆستا زارا محەمەدی بە (١٠) ساڵ زیندانی سزادرا. تا ئەمڕۆش لە

تورکیای ڕەگەزپەرستدا، قەدەغەیە کە ناوی کوردی لە منداڵانی کورد بنرێن، دەبێت ناوی تورکی لە منداڵەکانیان بنێن. ئەگینا سزای زیندانیکردن دەدرێن.
جا منداڵانی کورد کە هیچ مافێکیان نەبێ و لە بارودۆخێکی وا سەخت و هەمیشە لەژێر هەڕەشە و چەوسانەوە و سەرکوتکردندابن، تروسکایەک شادی و خۆشی لە دڵیاندا نەبێت، هیچ هیوایەکیان بە داهاتوو نەبێت. چۆن یادی ڕۆژی جیهانی منداڵان بکەنەوە؟ تەنانەت لەم ڕۆژشدا، تەباران و بۆمباران دەکرێن و دەگیرێن و دەخرێنە زیندانەوە.
هەموو ئەم تاوانە قێزەوانانەی کە تورکیا و ئێرانی ڕەگەزپەرست و دڕندە و نامەرد، دەرهەق بە کورد و منداڵانی کورد دەیکەن، پشتڵکردنی مافکانی منداڵانن و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتین و تاوانی جەنگن و دژی هەموو یاسا و ڕێسایەکی نێودەوڵەتین. بەزاندنی سنووری هەموو یاساکان و ڕێوشتێکن و ژێرپێخستنی مافکانی مرۆڤن.

بە داخەوە، کە کورد هەمیشە بۆتە قوربانی بڕژەوەندییەکانی دەوڵەتە زلهێزکان. کە هەموویان لە ئاستی ئەو تاوانانەی لە کورد کراون و دەکرین، خەیان کوێر و کڕ و لاڵ کردوون و دەکەن. هەر ئەم بێدەنگی و هەڵوێستە شەرمەزاریەیان، بوونە بە هاندان بە ئەوەی کە داگیرکەرانی کوردستان زیاتر درێژە بە تاوانەکانیان بدەن و تاوانی زیاتر و ڕەشکوژی و ڕشبگیری و ژینەسایدی زیاتر لە گەلی کوردی ماف و ژیان زەوتکراو و کوردستان داگیرکراو بکەن.
تا کەی ویژدانی مردووی جیهانی لە ئاستی ئەم ستەم و تاوانانەی کە لە کورد دەکرێن ڕاناچڵەنێت؟ بێدەنگییان تاوانە و لایەنگرتنی تاوانبارانە.
شەرمەزاریشە بە حکوومەتی هەرەمی کوردستان، کە ئەوەی خەمیان لە ناخەن و ئاوایان لە نادەنەوە منداڵانی بێدبەختی کوردمانن.. بە نان و ئاو، بە مووچە، بە دەرمان و چارەسەرکردن، ڕەشووت و بەناز. بە بەش لە ماف و لە پێویستیە سەرتایەکانی ژیان. وایانکردوون کە ژمارەیەکی زەر لە منداڵانی کوردمان، ناچاربن و واز لە قوتابخانە و خوێندن بهێنن. جەستەی ناسکیان بخەنە بەر سەرما و سۆڵ و کزەبای چلەی زستان و گەرما و گڕەی چلەی هاوین.. خەریکی فرۆشتنی کیسەی نایلۆن و گوڵبەڕۆژە و بنەشت و جگەرە و ئاو فرۆشتن و کاری دەستگڕەی و ئیشی قورس بن. یا خەریکی بایەکردنی پەڕاون، یا لەسەر زبڵخانەکان خەریکی تێکدانی خۆڵ و

خاشاکن. تا یارمەتی بژێوی خەزانکانیان بدەن کە ژیانێکی کەلەمەرگی و بژی و مەمارە دژین. بگومان ئەمە زەنگێکی ترسناکە و کاریگەرییەکی خراپی لەسەر داهاتوو و چارەنووسی گەلەکەمان دەبێت. چونکە منداڵانی ئەمڕۆمان داهاتووی کوردستانن. ئەم تاوانانە لە ئەستۆی حکوومەتی کوردستان و حیزبە دەسەڵاتدارەکان دان. کە بە سکی تەر و گیرفانی پڕەوە ئاگایان لە منداڵانی هەژارانی گەلەکەمان نییە.
ئەی منداڵانی شاد و دڵخۆشی جیهان، ڕۆژی جیهانی منداڵان لە ئاوەی بەختەوەر و ئازاد و ژیانخۆش پیرۆزبێت. بەڵام داواتان لێدەکەین، کە ئەمەی منداڵانی کوردی هاوەڵتان لیاد نەکەن، کە هیچ مافێکمان نییە. داواتان لێدەکەین بە تونڈی پرۆتیستەی تاوانە قێزەونەکانی تورکیا و ئێران بکەن، کە بەبێ تاوان منداڵانی ئاشتیخوازی کوردی هاوەڵتان دەکوژن.. داواش لە حکوومەتەکانتان بکەن بەدەنگ نەبن و بە دەنگمانەوە بێن. تا ئەمەی منداڵانی کوردیش ڕزگارمان بێت و بە ئازادی لە کوردستانی نیشتمانی پیرۆزمان دا بژین و لە یادکانی داهاتووی ڕۆژی جیهانی منداڵان دا بەشداری بکەین. تامەزرۆی ئەوەین کە بە بەشداری لە ئاهەنگکانی شادی و خۆشی ڕۆژی جیهانی منداڵان دا بکەین، گۆرانی بچڕین و تەر پێکەنین و سەرچاپی بگرین و تەر هەڵپەڕین.

لەگەڵ ئەو هەموو ستەم و نەهامەتییانەی کە بەسەریان هێناوین، هەمیشە گەشبینین و هیواداربن، کە لە سایەی خەبات و تێکۆشانی و کەنەدانی ڕۆژە دەسوزکانی گەلە قارەمانکەمان، زووبێت یا درەنگ، چوک بە داگیرکەران دادەین و ڕزگارمان دەبێت.
چونکە هیچ مافێک ون نابێت.. گەر خاوەن ماف دوای بکەوێت.

ڕزا شوان
١٨/ نۆڤەمبەر/ ٢٠٢٠

نەچیرڤان بارزانی، سەرکی هەرەمی کوردستان، ئامادەیی خۆی بۆ پێدانی هەموو نەوتی هەرەمی کوردستان، لە بەرامبەر نەسەدملیار دینار، بەحکومەتی مەرکەزیدا نیشاندا! .. تاهیر عیسا

ڕاگەیاندنەکەی نەچیرڤان لەنوان دوو ئاگردایە!

ئاگرێک ئاوەیە، لەسەرنەگرتنی وەها پێشنیارێک دنیایو بەمەش دیەوەت لەلایەک لەنگای خەکردنە چاوی خەکەوە نیازپاکی خۆی بەەکەوتن وەک لایەنی داکۆکیکاریی موچەخۆرانی خەکی کوردستان پیشانبدات و لەلایەکی تریش وەک دیارە ناەزایەتیەکی بەرفراوان لەئاستی گشتیدا لەبەرامبەر ەکەوتنە پەنجا ساڵیەکیان لەگەڵ ئەردەغاندا هەیو دیەوەت بەت کە هەروەک پێشتریش لەەاگەیاندنی ەژنامەوانیدا ڕایگەیاند، کە لەگەڵ حکومەتی مەرکەزیدا سەربەخۆن لە سیاسەت و ەکەوتنیاندا.

بەام ئەمری واقیع پێچەوانەکەی پیشان دەدات و دەریدەخات کە ئەوان بەتەواوی بەمەرجی مانەویان وەک بنەماەیەکی تاانکار و مافیاگەری دەسەاتدار بەسەر خەکی مەزەومی کوردستاندا، ەکەوتنی پەنجا ساەیان بەادەستکردنی نەوتی کوردستان بەتورکیادا ئیمزاکردووە.
لەئاگەریی ڕاست نەبوونی ئاگەریی یەکەمماندا، دووەم ئاگەر، ئاگەر ئەوان ڕاست دەکەن و دەزانن کە هەموو نەوتی هەرەم بای نەسەدملیار دینارە، بە لەو هەموو داهاتانەی لە گومرگەکانی ناوخۆو خاەە سنوریەکان و یەکە بەرهەمهێنە ناوخۆییەکانی دیکەدا کە بەسەدان ملیار دینار دەقبەندرەت، دەستیان دەکەوەت، چپۆیستییان بە وەها ەکەوتنێک هەیو بە هەر خەیان کارو بارە ئیداریەکانی حکومەت و خەک ڕایی ناکەن؟

بەنام هەر کەسێک، لەکوردستاندا بەچاوی بەرژەوەندی گشتی و بەچاوی موچەخۆرانێک، یان بەچاوی بەکارانێک کە بەدەستی ئەم حیزب ودەسەڵاتەوە گیردەن، بەوانەت، دەتوانەت لەوە تێبگات، کە ئەم حیزب ودەسەڵاتە دژە خەڵکییە، چەندە درزن و ساختەچیی و مەکرەو تەڵەکەبازن و خەریکی چجرە یاریکن، لەسەر حیسابی قوت وداهاتی خەڵکی نەداردا و چەن سیاسەتی هەموو شتێک لەپێناوی دەسەڵات و بنەماڵەو مانەویاندا پێیەو دەکەن!

هەر هەوە وتەقەڵایەکی کرێکاران و زەحمەتکێشانی کوردستان، بە باشترکردنی ژیان و گوزەران و زامنکردنی موچەو بیمە هەمەلایەنەکانی ژیانیان، بە هەڵکخراوبوونی گشتییان لەم سەرو ئەوسەریی هەرێمی کوردستانەوە گرەی خواردووەو بەبە دەستبەرکردنی ئەم یەکیەتی ویەکدەنگییەی کرێکاران خەیان، مەحاڵە لەچاوەوانی وەعدو وەعیدو سیاسەتی درزنانەی بەرژوازیدا، کەتایی بەم هەل ومەرجە سەخت ودژوارە بهێنرێت.

تاهیر عیسا /18.11.2020